

Bibliografía secundaria

- VT. CARUEL (1858). *Illustratio in hortum siccum Andreae Caesalpini*. Florentiae.
 IDEM (1872). *Andrea Cesalpino e il libro «De plantis»*. Firenze.
 G. ARCANGELI (1917). Notizie relative all'Orto Botanico Pisano. *Atti Soc. Tosc. Sc. Nat.*, 26, 41-45.
 U. VIVIANI (1922). *Vita ed opere di Andrea Cesalpino*. Arezzo.
 G. FAURE (1940). L'opera botanica di Andrea Cesalpino. *Annuario del Pontificio Liceo-Ginnasio S. Apollinare*, 67-75.
 C.E.B. BREMEKAMP (1953). A re-examination of Cesalpino classification. *Acta Bot. Neer.*, 1, 580-593.
 G. MARTINOLI (1963). L'Orto Botanico di Pisa. *Agricoltura*, 12, 59-66.
 L. CONDORELLI (1975). La scoperta della fillotassi di Andrea Cesalpino. *Minerva Medica*, 83, 4460-4465.
 G. MOGGI (1981). Andrea Cesalpino botanico. *Atti e Memorie della Accademia Petrarca di Lettere, Arti e Scienze*, 42, 235-249.

SENY I SENTIT COMÚ EN JOAN LLUÍS VIVES

MISERICÒRDIA ANGLÈS CERVELLÓ

SUMMARY:

Several interpretations have related the philosophy of the Humanist Vives with the Scottish common sense school and nineteenth century Catalan philosophy. We shall deal with the current value of this interpretation. Besides, we shall try to answer to the question about the presence of a notion of «seny» or «common sense» in Vives» thought. The paper ends with the statment that although we have a common sense doctrine in the Valencian philosopher, it needs to be interpreted in a wide and universal frame.

RESUM:

Diverses interpretacions han relacionat l'humanista Vives amb l'escola escocesa del sentit comú i amb la filosofia catalana del segle XIX. Tractarem aquí de l'actualitat i validesa d'aquesta interpretació. A més, intentarem donar resposta a la qüestió de la presència de les nocions de seny i sentit comú en el pensament de Vives. L'article finalitza afirmant que encara que hi ha una doctrina del sentit comú en el filòsof valencià, cal que l'interpretem dins d'un marc ampli i universal.

I

La referència a les nocions de *sentit comú* i *seny* en la filosofia catalana ha perdurat malgrat que la seva definició no sempre hagi estat clara. Tractar de quin és la funció que poden exercir suscita una sèrie

de problemes interpretatius, alguns dels quals tenen a veure amb com cal entendre l'adjectiu «catalana» aplicat a «filosofia». El pensament de l'humanista valencià Vives ha estat interpretat ben sovint a partir de la noció clau de *seny*, de manera que la seva seria una filosofia del sentit comú, manifestació filosòfica d'un tarannà pre-filosòfic característic de la forma de ser catalana. Com hem dit, i ara tenint present el cas Vives, a partir d'aquí sorgeixen diverses qüestions. Caldrà començar, doncs, tractant de delimitar quins problemes anem a abordar i en quina mesura poden ser examinats en el present estudi.

La primera dificultat és la de definir sentit comú i *seny*. ¿Poden presentar ambdues un sentit en el llenguatge ordinari i un altre específicament filosòfic? En el cas del sentit comú es constata que tant té un significat filosòfic com un de vulgar. En canvi el *seny* no sembla formar part directament del llenguatge filosòfic, encara que no hi cap impediment per a decidir considerar-lo filosòficament. Una altra possible distinció consistiria a afirmar que el *seny* equival al sentit comú ordinari, però creiem que el primer pot tenir un significat diferent del segon. Direm també que, mentre que sentit comú és una expressió més universal, present en totes les llengües, la de *seny* s'ha d'entendre encarnada en el context de la nostra cultura. Tot i que hi ha nocions paral·leles en d'altres llengües algunes de les seves connotacions són intraduïbles.

La segona qüestió que volem tractar és de caire històric, ja que és en la filosofia catalana del segle XIX que apareix clarament la noció filosòfica de sentit comú, tant en Jaume Balme com en Francesc Xavier Llorens i Barba. Ambdós citaren Vives amb reverència. Ara bé, encara que Balme citi i es refereixi elogiosament a Vives més d'un cop², és en la filosofia de Llorens on no només s'introdueix un sentit comú filosòfic, sinó que es tracta d'estructurar la història de la filosofia des de l'acceptació o no del sentit comú. Llorens parteix fidelment de la filosofia de Hamilton en aquest punt, però hi afegeix la teoria herderiana del *Volksgeist*. Així s'origina un tipus d'interpretació que es troba molt clarament expressada per Tomàs Carreras i Artau, qui, inspirat per Llorens, afirma:

«... des de Lluís Vives ençà, i gràcies al concurs de diversos factors històrics, s'ha vingut elaborant a Catalunya una doctrina

¹ Aquest article és part del treball realitzat gràcies a una beca postdoctoral Batista i Roca (CIRIT) atorgada per a dur a terme un projecte d'investigació sobre la relació entre les filosofies catalana i escocesa, durant els cursos 1993-94 i 1994-95 al Departament de Filosofia de la Universitat de Glasgow i sota la direcció del professor Alexander Broadie.

² P.e., *El protestantismo*, L.I, cap.V, nota.

sistemàtica del sentit comú -veritable Filosofia del Seny-, la qual ha obtingut importants desenrotllaments i aplicacions, sobretot durant el segle XIX.»³

Per Carreras i Artau la influència de Vives existeix tant en Balme com en Llorens. En el cas de Llorens seria especialment significativa, ja que permetria explicar l'acceptació de la filosofia escocesa a Catalunya com quelcom no exòtic. Així, Carreras i Artau manté que «la fàcil introducció i adaptació de les doctrines de l'escola escocesa a Catalunya, s'explica com una continuació de les doctrines vivistes.»⁴ Tenint en compte que per Carreras i Artau hi ha una doctrina del sentit comú en Vives present en tota la seva obra, tant en sentit directe (és a dir, tractament explícit del sentit comú en la major part de les seves obres i al llarg de tota la seva vida) com en un d'acció més subtil i pregona, que dóna un caire de ponderació a totes les opcions filosòfiques de Vives. Sembla ser que amb aquest últim coincidiria el *seny*, interpretat per Carreras i Artau com un *sentit de ponderació i d'equilibri*⁵

La interpretació de Carreras i Artau, basada en els postulats de Llorens, ha estat acceptada o discutida, però mai oblidada. En un estudi recent⁶ que valora les diferents lectures que s'han fet de l'obra vivista es critica la posició de Carreras, que hauria reduït Vives a ser una mera *peça de recanvi* que permetés explicar l'admissió de la filosofia escocesa com a catalana.⁷ Aquesta interpretació s'hauria generat entre 1857 i 1873⁸ i hauria mort amb Tomàs Carreras i Artau, després de la guerra civil.

Creiem que és cert que cal estudiar aquesta interpretació a partir dels seus orígens històrics. De fet, pensem que neix amb el mateix Llorens i Barba, que segueix no només la teoria de Herder del *Volksgeist*, sinó que té com a model la recepció de la filosofia escocesa a França. Ara

³ CARRERAS Y ARTAU, Tomàs: *Introducció a la Història del Pensament Filosòfic a Catalunya*, Barcelona, Catalonia, 1931, pp.79-80.

⁴ O.C., pp.86-87.

⁵ O.C., p.79.

⁶ GONZÁLEZ GONZÁLEZ, Enrique: «La lectura de Vives, del siglo XIX a nuestros días», in Ioannis Ludovici Vivis Valentini, *Opera Omnia*, vol.I, pp.1-76, Edicions Alfons el Magnànim, Generalitat Valenciana, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, Universitat de València, 1992.

⁷ O.C., p.31, «... ante una -por así decir- xenofobia filosófica tan acusada quedaba el problema de cómo admitir tales tesis si procedían de escoceses. Es aquí donde Vives entró como pieza de recambio.»

⁸ O.C., p.30, «... la triple vinculación Vives-escuela escocesa-escuela catalana, sería una forja histórica posterior a 1857, fecha de la muerte de Martí i anterior a 1871-73, cuando Menéndez Pelayo estudió en Barcelona, pues él ya encontró la especie constituida.»

bé, el fet és que Vives no s'ha deixat de vincular amb l'escola escocesa del sentit comú, amb independència de l'admissió o no d'una teoria del seny vinculada a l'esperit nacional. Deixem de banda la bibliografia catalana, que podria ser entesa fàcilment com a parcial a l'hora d'examinar aquest punt, és més, només tindrem presents obres publicades fora d'Espanya i bastant recentment.

En primer lloc ens referim a l'obra d'Alain Guy Vivès ou *l'Humanisme engagé*⁹. En ella s'accepta com a evident la relació entre Vives, els filòsofs escocesos i l'escola catalana, després d'haver fet un estudi de les nocions vivistes properes a la de sentit comú. Ara bé, Guy adopta una interpretació que prèviament coneix i arriba a referir-se al *seny*¹⁰, per la qual cosa reflecteix una tradició interpretativa. En tot cas, prova que aquesta no s'acabà i que té ressó internacional.

En segon lloc comptem amb el llibre de Carlos Noreña¹¹, que es caracteritza per un estudi modern i rigorós del conjunt del pensament de Vives. En ell s'accepta tant la vinculació entre Vives amb els escocesos¹² com amb Martí d'Eixalà i Llorens i Barba. Ara bé, en lloc de considerar que Vives sigui la causa de l'acceptació de la filosofia escocesa a Catalunya, manté que l'interès en Vives fou suscitat per la decisió prèvia d'adoptar la filosofia escocesa¹³.

Finalment ens referirem a un llibre d'un autor que es limita a estudiar Reid i que desconeix completament els avatars de la interpretació que estem analitzant. Per tant, aquí no hi haurà cap referència a la relació entre l'escola catalana i l'escocesa. Es tracta de *Philosophie et sens commun chez Thomas Reid (1710-1796)*¹⁴. Un dels capítols es centra en l'estudi de les concepcions del sentit comú, entès com a raó natural, anteriors a Reid i que s'hi poden relacionar. Entre elles s'estudia la de Vives¹⁵.

Tot el que hem dit sembla mostrar que hi ha elements suficients per

⁹ Paris, Seghers, 1972, pp.49-51.

¹⁰ *O.C.*, p. 49: «... cette conception de Vivès apparaît bien comme la base lointaine, mais indéniable, de la doctrine du *sens commun* (*common sense*) de l'Ecole écossaise des XVIIIe et XIXe siècles»; p.50: «... en s'intégrant à l'immémoriale tradition du *seny*, propre au vaste royaume de Majorque.»

¹¹ *Juan Luis Vives*, edició original en anglès: The Hague, Martinus Nijhoff, edició en espanyol: Madrid, Ediciones Paulinas, 1978.

¹² *O.C.*, p.251: «Vives propounded this theory with such conviction that among the representatives of the Scottish School he was considered one of the forerunners of «common sense» Philosophy.»

¹³ *O.C.*, p.5: «A group of Barcelona intellectuals, under the influence of the Scottish philosophers, went back to Vives' moderate but progressive ideas as an antidote against the radical thought of Spanish Hegelians and Krausists.»

¹⁴ L'autor és Daniel SCHULTHESS, Berne, Peter Lang, 1983.

¹⁵ *O.C.*, pp.319-320.

a relacionar Vives amb la filosofia del sentit comú escocesa i la catalana. Les característiques d'aquest enllaç poden ser valorades de molt diferent manera, i no tenen necessitat d'adoptar la visió herderiana de la història de la filosofia.

II

Abans d'analitzar quina mena de presència del *seny* i del *sentit comú* hi ha en Vives ens trobem amb el problema ja mencionat de definir què entenem per aquestes nocions. Les dificultats augmenten si tenim en compte que no hi ha una clara definició de cap d'elles. Cal pensar, a més, que no hem d'esperar necessàriament que tota noció de sentit comú vagi acompanyada d'aquest nom, com també succeeix amb el *seny*. Termes com prudència, saviesa, raó natural, coneixement dels primers principis poden encobrir conceptes equivalents a *seny* o *sentit comú*.

Com hem vist el *seny* en principi no es considera un terme filosòfic, tot i que es pot elaborar una filosofia del *seny*. Creiem que un estudi complet del *seny* requereix analitzar la seva presència en la història, dret, art, literatura i pensament català.

L'Alcover Moll¹⁶ divideix l'ús de *seny* en dos grups. El primer es correspon a *sentit*, entès com *facultat cognoscitiva, significat, opinió i direcció e moviment*. El segon acull els de *ponderació mental, capacitat mental i judici i capteniment conforme a raó*.

Segons Coromines¹⁷, la paraula *seny* prové etimològicament del vocable germànic *sinn* i significa *sentit bo i prudent i intel·ligència judicadora*. Però més endavant el llatí *sensus* influí en el significat, primerament fidel a l'origen germànic.¹⁸ L'estudi de Coromines li permet afirmar que el terme està documentat des del segle XIII i que apareix en Ramon Llull amb el significat de *senderi, discerniment, estat normal del juí i intel·ligència humans*.¹⁹ Altres significats presents en l'ús medieval serien els de *pensament eficient, art de viure prudentment, consciència o existència de percepció, significat, potències de l'home i les cinc potències sensorials*. Amb això no s'acaben els matisos amb què

¹⁶ A.M. ALCOVER i F. de B. MOLL: *Diccionari Català-Valencià-Balear*, «seny».

¹⁷ COROMINES, Joan: *Diccionari etimològic i complementari de la Llengua catalana*.

¹⁸ *O.C.*, «Seny», p.807: «.. en el català *seny* i en l'italià *senno*, l'evolució de la -NN germànica és normal, i el mot es presenta com a continuació pura del germanisme; però no deixà, també, d'haver-hi forta influència semàntica del llatí *sensus*, que en la nostra llengua arribà així mateix a una superposició dels dos mots, respecte del significat.»

¹⁹ *Ibid.*, p.807, citació de Llull: «Molt fo meravellat lo pastor de les paraules de Blanquerna, e pensà que ell agués perdut son *seyn*», *Blanq.*, (NCl., I,248.17).

la paraula *seny* s'ha emprat modernament, per la qual cosa una anàlisi completa del seu significat exigiria un estudi de tots els seus usos, presents tant en expressions populars, llenguatge ordinari com en textos especialitzats. Atès que aquí no podem completar un tema que depassaria els límits del present estudi, deixarem tot el que hem dit fins ara com un marc mínim interpretatiu. Afegirem només una referència a la paraula *senderi*, ja que pot ser emprada en el mateix sentit que *seny*. En aquest cas ens trobem amb un vocable que prové d'un terme d'importància filosòfica: *sindèresi*. Malgrat que és en aquesta modalitat més culta que tenim més documentació, tot permet afirmar que la popular *senderi* existí des d'antic.²⁰

En el cas de *sentit comú* els significats i matisos es multipliquen més encara. El primer que cal fer es reconeixer el fet del seu ús dins del llenguatge filosòfic especialitzat. Ara bé, per això mateix, serà susceptible de presentar tantes variacions com filosofies i filòsofs l'incloguin. Haurà, doncs, de ser estudiat com qualsevol altre tema filosòfic. En el seu ús no estrictament filosòfic ha adquirit sovint un matís negatiu i fins i tot pejoratiu.

Ferrater Mora es va proposar realitzar una anàlisi detinguda de la noció de *seny* i la seva relació amb la de *sentit comú*²¹. Encara que pensem que aquest és l'estudi més complet sobre el tema diferim de la posició de Ferrater, ja que manté que no s'ha de confondre el *seny* amb el sentit comú en el sentit no filosòfic del terme. El *seny* és per Ferrater una de les formes de la vida catalana, encara que no la més important ni la més decisiva. Per ell el significat de *seny* inclou els de *prudència*, *enteniment*, *discreció* i *circumspecció*, i li dóna un significat predominantment moral en afirmar que «Qualificar el *seny* en general i el *seny* català en particular d'actitud moral més que de funció intel·lectual és per a mi l'única manera de copsar-lo.»²² Mentre que considera el *seny* com impregnat d'experiències personals i col·lectives, reserva pel sentit comú ordinari l'adopció de creences rutinàries. Així, el que distingeix el *seny* del sentit comú no és necessàriament el tipus de judici a què s'arriba, sinó com aquest ha estat elaborat.²³

²⁰ *Ibid.*, «Senderi», p.788: «pel que fa a la forma popular catalana *senderi*, degué existir des de temps més o menys llunyà, encara que els diccs., i els professors i escriptors afectin, de no conèixer més que *sindèresis* (únic registrat encara per Lab. 1840-1888 i Escrig 1851): els primers lexicògrafs que el porten són DAG. («juicio, sentido común: ex.: té poc *senderi*») i Vogel (1911, com a «popular», «grütze»)...»

²¹ *Les formes de la vida catalana i altres assaigs*, Barcelona, Edicions 62 i «La Caixa» (MOLC), 1986.

²² *O.C.*, p.66.

²³ *Ibid.*, p.55: «No obstant, mentre el judici formulat pel *seny* està ple d'experiències i no sembla ésser sinó l'embolcall verbal d'aquestes experiències, el judici proclamat pel sentit comú porta en el seu si les deixalles mortes d'una experiència que ni individualment ni col·lectivament no ha estat reviscuda. El sentit comú no és ni tan sols el sentir de tots, perquè no és el sentit de ningú, perquè ningú no l'ha pogut reviuire ni renovar.»

Tot i que l'anàlisi de Ferrater és molt enriquidora en aquest tema, pensem que el significat ordinari de sentit comú no és necessàriament pejoratiu, sinó que es pot emprar amb el mateix valor que el de *seny*. De la mateixa manera es podria parlar amb despreci del tret de ser assenyat.

Pensem que és per la complexitat de significats i matisos de *seny* i de *sentit comú* que es fa difícil determinar els límits de les seves relacions. Potser no cal renunciar a una influència de la noció filosòfica de sentit comú sobre la vulgar i la de *seny*. Si els usos ordinaris provenen de múltiples influències no cal deixar de banda completament la filosòfica, i molt menys per a lliurar-la d'una possible càrrega pejorativa. És des d'aquesta perspectiva que ens proposem d'analitzar ara la filosofia de Vives.

III

Vives es refereix al sentit comú emprant aquesta mateixa expressió. Segons el següent text per a discernir quina enunciació és veritable i quina falsa no hi ha una regla fixa, sinó un criteri de tipus individual:

«Censere quae «enuntiatio» vera sit, quae falsa, id nullius est «artis certae», sed «uniuscujusque» in sua materia; et in iis quae sunt vitae communis, «viri prudentis», multum in negotiis, et usu rerum versati, quique communem sensum atque intelligentiam animadvertit»²⁴

No s'afirma aquí cap mena de subjectivisme o relativisme, ja que es posa com a model l'home prudent en tant que és aquell que està capacitat per emetre un judici encertat gràcies a la seva experiència, intel·ligència i sentit comú. El sentit comú, per tant, ni s'identifica amb l'agudesa intel·lectual ni amb el coneixement adquirit a través d'aprenentatge i experiència. Pensem que Vives dóna per suposada l'accepció de sentit comú com una capacitat de judicar encertadament. Aquí Vives enllaça amb la tradició aristotèlica de la prudència, com una virtut que és la recta raó en l'obrar. La noció de prudència inclou la doble vessant teòrica i pràctica que contenen el *seny* i el sentit comú. No volem dir amb això que Vives es limiti a seguir la concepció aristotèlica de prudència, ja que està influït també per filosofies posteriors a la d'Aristòtil.

En d'altres moments s'expressa més clarament. La prudència neix

²⁴ (Totes les citacions de Vives es correspondran a *Joannis Ludovici Vivis Valentini Opera Omnia distributa et ordinata in argumentorum classes praecipuas a Gregorio Majansio...*, 8 vols., Valentia Edetanorum, Benedictus Monfort, 1782-1790); *De censura veri*, p.155.

de dos principis, que són per una banda el judici, que cal que sigui sa, i per l'altra l'experiència, com més rica millor.²⁵ Aquesta noció de sa judici creiem que concorda amb una de les accepcions de seny i de sentit comú. La capacitat de jutjar (judici) no es pot ensenyar, ja que és un dels ingredients de la prudència que ve donat per naturalesa, de manera que no es pot transmetre, encara que sí promoure i perfeccionar.²⁶ Que aquest judici equival al sentit comú es fa palès llegint aquest llibre del *De Disciplinis*, ja que Vives segueix explicant què cal fer per a educar la capacitat de jutjar. Entre els consells pedagògics inclou l'estudi de l'història i més endavant el coneixement de faules i refranys, ja que pensa que aquestes ajuden a desenvolupar el sentit comú.²⁷

L'ús de l'adjectiu *comú* aplicat a *sentit* no és emprat per Vives mecànicament, limitant-se a seguir un ús establert, sinó que és justificat filosòficament. Vives distingeix tres formes de donar-se la característica de ser *comú* en un judici: (1) allò que és comú a tots els homes a causa de ser natural, (2) allò que és opinable i només és comú al recte judici de la majoria i (3) allò que és comú només a partir dels costums establerts.²⁸ Per Vives, en allò que és opinable, el criteri passa a ser el de l'home prudent. Així, anem del que és universal per naturalesa al que ho és per costum. Entre els dos extrems inclou el judici de la majoria, que s'entén com a recte, és a dir, més sòlid que aquell que tan sols es basa en opinions predominants en una cultura i època determinada. Vives està reconeixent, per tant, una universalitat compartida per tot home pel sol fet de ser home, de la veritat assolida pel qui és prudent. Aquest es troba en minoria i la resta d'homes l'han d'anar a cercar en els casos més complexos, aquells en què no n'hi ha prou amb ser persona, o part de la majoria sensata.

Quan algú afirma irònicament que el sentit comú és el menys comú dels sentits, s'està plantejant una dificultat sobre la universalitat de la

²⁵ *De Tradendis Disciplinis*, L.V, cap.I, p.386: «Duabus autem ex rebus prudentia nascitur, iudicio atque usu rerum; iudicium opus est sanum et solidum interdum quoque vividum et perspicax; experimenta rerum vel nostra ipsorum sunt, quae nos agendo cepimus, vel aliena conspecta a nobis, lecta, andita.»

²⁶ *Ibid.*, p.388: «Iudicium porro, ut quod est in prudentia naturale, doceri non potest, elimari, et excoli potest...»

²⁷ *Ibid.*, L. V, cap.II, p.400-401: «Historia accedat "fabularum cognitio", sed eruditarum, quaeque ad usum vitae, quum res poscit, accomodari queant, quales sunt poeticae, tum apologi Aesopi, proverbiorum, et sententiarum, quibus sensus communis addiscitur.»

²⁸ *Ibid.*, II, L.V., cap.IV, p.410: «Posset tamen aptius id fieri declarandis primum naturalibus, id est, quae essent universorum hominum sensui ac iudicii consentanea; hinc quae varietatem opinionum recipiunt, de quibus alia rectis iudiciis in plerisque congruunt, alia in more tantum et consuetudine sunt posita, mutanturque temporibus, locis, personis; habent tamen qui inter se dissentiunt, probabilem quisque opinionis suae rationem; haec postrema ad iudicium hominum in quaque civitate prudentium essent releganda...»

capacitat de judicar. Per una banda sembla accessible a tothom pel sol fet de tenir unes capacitats intel·lectuals, però d'altra banda es destaca el fet que algú tingui una especial rectitud de judici com quelcom rar i valuós. Les distincions vivistes ens permeten donar una sortida a aquesta qüestió, ja que ambdues afirmacions serien certes, segons el tipus d'universalitat a què ens referim dels tres distingits.

Per tant, sembla haver-hi unes qualitats que no són compartides per tots els homes. El profund interès pedagògic i humanístic de Vives el du a distingir bé les diferents capacitats de l'home i la possibilitat i millor forma de la seva educació. És més, té en compte les circumstàncies individuals i el fet que no totes les persones poden tenir les mateixes capacitats, de forma que en l'educació del nen caldrà detectar les tendències naturals que cal conrear.

Però no són únicament els textos de què hem tractat fins ara els que han donat peu a la interpretació Vives filòsof del sentit comú, sinó aquells en què és refereix a l'existència d'unes llavors d'on neixen totes les arts. Aquestes han estat comparades a les primeres veritats de Claude Buffier i als primers principis del sentit comú de Thomas Reid. També comptem amb la distinció entre uns judicis naturals i comuns a tots els homes i judicis artificials o arbitraris. Els judicis naturals són els que s'han interpretat com de sentit comú.

Cal dir que els textos a què ens referim no són episòdics, sinó que exposen una part important de la filosofia de Vives, present al llarg de tota la seva obra. Potser el text més conegut es troba al seu tractat sobre l'ànima. En un capítol dedicat a tractar de la raó Vives dóna una multiplicitat de significats, entre els quals no es refereix al sentit comú, però que coincideix amb allò que posteriorment s'ha entès com a tal. També es de notar la varietat de fonts a què fa referència.

Comença mencionant una inclinació espontània al bé i a la veritat que l'home posseeix i ha rebut de Déu. És quelcom natural i instintiu, ja que en una forma inferior es troba en els irracionals:

«... nec est tamen dubitandum, quin ut multa animalia pronitates, et quasi regulas ad bonum suum quasdam a Deo acceperint, ita et homo ad bonum suum et propter bonum ad verum...»²⁹

Ara bé, malgrat la superioritat amb què ve donada a l'home, un inconvenient l'acompanya: la presència del pecat que ha trasbalsat per sempre la nostra direcció instintiva vers la veritat:

«... sed menti nostrae magnas et densissimas nebulas scelus

²⁹ *De Anima*, p.355.

offudit, itaque depravati sunt recti illi canones...»³⁰

Aquesta dimensió teològica no s'ha d'oblidar a l'hora d'entendre Vives. Per ell, si el pecat original ha deixat la seva petja en la naturalesa humana, aquest fet ha d'haver repercutit necessàriament en la direcció natural instintiva cap el ver. Això no obstant, el pecat no ha destruït completament la nostra inclinació natural vers la veritat:

«... sed restant nihilominus in nobis reliquiae illius tanti boni, quae satis testantur quantum id fuerit quod amisimus...»³¹

La presència d'aquesta capacitat instintiva, sent una resta del que teníem amb major perfecció, ens permet avaluar la riquesa del que havíem posseït en la seva plenitud.

Atesa la perspectiva teològica de Vives en aquest punt, no ens ha de sorprendre que a l'hora de referir-se més específicament a aquesta capacitat parteixi dels Pares de l'Església. Comença, doncs, amb l'autoritat teològica i només en un segon moment cercarà la filosòfica. Els conceptes a què, ben succintament, aludeix són els de sindèresi, consciència, judicatiu natural i llum de la ment. Els autors a qui atribueix dites nocions són Sant Jeroni, Sant Basili i Sant Joan Damascè:

«... haec a vulgo theologorum synteresis nominatur, quasi conservatio, Hieronymo est conscientia, Basilio naturale iudicium, Damascenus lucem mentis nostrae vocat...»³²

Dins d'aquestes nocions en distingim dues que fan referència al coneixement moral, és a dir, la sindèresi i la consciència. Històricament hauríem de distingir diferents matisos. L'essencial, però, és que es tracta de sabers que no depenen substancialment del raonament, ja que la sindèresi és un saber dels principis o lleis morals universals i la consciència és un coneixement moral més aplicat al judici d'un cas individual en les seves circumstàncies concretes per un subjecte que se sent vinculat al cas. Aquestes definicions no es troben en Vives, per tant es podrien variar atenent a diversos teòlegs i filòsofs, però creiem que sempre aludeixen a una mena de sentit moral, terme equivalent al de sentit comú en l'àmbit de la vida pràctica. Tinguem present però, que Vives no empra l'expressió *sentit moral*, que és pròpia de filòsofs posteriors com Shaftesbury, Hutcheson o Hume.

³⁰ *Ibid.*, p.356.

³¹ *Idem.*

³² *Idem.*

Quant als termes *judicatiu natural* i *llum natural* estan més oberts a una interpretació no vinculada directament a la vida moral. De tota manera, per la seva capacitat orientadora de la persona, encara que s'entenguessin com purament intel·lectuals, no deixarien d'afectar tot l'home. La vesant prioritàriament intel·lectual es fa més palesa en les autoritats filosòfiques amb què Vives segueix l'exposició del tema:

«... philosophi quidam tale sunt procul intuiti, qui anticipationes tradunt, et naturales informationes, quas non dicimus a magistris, vel usu, sed hausimus, et accepimus a natura, tametsi alii aliis pro magnitudin ingenii plures certioresque sunt has regulas sortiti, tum excoluntur, elimanturque usu, experimentis, disciplina, meditatione.»³³

Aquí Vives introdueix dues nocions pròpies de la filosofia hel·lenística, presents en el neo-estoïcisme renaixentista. Són les *anticipacions* i les *informacions naturals*, a les quals afegirem més endavant d'altres nocions afins mencionades per Vives en d'altres textos. Totes elles poden ser enteses com unes *nocions comunes*, i en el Renaixement són tractades per d'altres autors com Melancton. Equivalen a un coneixement que no pot ser adquirit a través de l'experiència, encara que aquesta el pot perfeccionar. Es tracta de quelcom innat en el sentit de ser present en la nostra naturalesa, per tant és d'alguna manera un «a priori».

Tot seguit Vives, en explicar què entén per aquestes nocions, exposa la seva pròpia concepció. Consisteix en la presència en nosaltres d'una llum intel·lectual que directament o indirecta ens condueix al ver i al bo. Com a tal té la funció de ser la font de les lleis i preceptes morals i de la consciència individual:

«Haec mentis nostra sive lux, sive censura, qua recte, qua oblique, semper tamen ad bonum et verum devertit, et fertur prona, unde existit approbatio virtutum, et improbatio vitiorum, atque hinc leges et praecepta morum, et intus in unoquoque conscientia, quae delicta ipsa sua arguat, reprehendat, damnet, nisi penitus sensu humano careat, et degeneret in brutum.»³⁴

Aquest darrer fragment es centra en la vessant moral, però aquesta no és l'única, ja que la posició vivista es completa amb l'afirmació de l'existència d'unes *llavors* de totes les disciplines. Aquestes s'han d'entendre com uns principis latents que originen tota art, saviesa o ciència. Vives exposa la seva posició després de referir-se a la

³³ *Idem.*

³⁴ *Idem.*

reminiscència platònica, la qual és acceptada en tant que una modalitat de la llum natural a què s'està referint, encara que nega cap mena de coneixement anterior a la unió de cos i ànima. És en el moment de la creació de l'ànima, manté Vives, que aquesta obté tant unes propensions a la veritat i al bé com unes llavors que són el punt de partida de tota ciència o saviesa:

«... sic in mente uniuscujusque semina sunt initia, origenes artium, prudentiae, scientiarum omnium; quo fit ut ad omnia nascamur idonei, nec ulla est ars, aut disciplina, cujus non specimen aliquod mens nostra possit edere, rude quidem et malignum...»³⁵

Aquestes llavors es troben de forma rudimentària en tot ésser humà, ja que provenen de la mateixa naturalesa humana. Que després siguin conreades o no, no canviarà aquest fet essencial.

Com hem dit en d'altres textos trobem tractades les mateixes qüestions. Ens hi referirem només en la mesura que ampliïn els continguts que en l'essencial ja han estat exposats i per a provar que Vives mantingué aquesta doctrina al llarg de tota la seva obra, fins i tot en l'obra publicada pòstumament *De Veritate Fidei Christianae*.

A la terminologia ja estudiada cal afegir l'equivalent a la de les *anticipacions*. Les paraules a incloure són les de *catalèpsis* i *prolèpsis*³⁶. També considera equivalent la noció de *potència* aristotèlica, sense entrar en més precisions.³⁷

A *De Veritate Fidei Christianae* aludeix a Ciceró i a la seva concepció del consens espontani³⁸. De nou es serveix d'una filosofia hel·lenística per a explicar què és la llum natural que hem conservat després de la caiguda originària. Sobre aquest text remarcarem que el consens és una manifestació de la naturalesa i de la veritat, no que el ver es creï per consens; allò que és natural és necessàriament universal. També volem cridar l'atenció sobre el fet que empli la paraula *instintiu* per a expressar l'espontaneïtat amb què la llum natural ens orienta. Un altre aspecte de la instintivitat és el d'anar unit a quelcom que ens és útil o necessari. Ens trobaríem en una situació d'inferioritat respecte als

³⁵ *Ibid.*, p.357.

³⁶ *Vid. De Instrumento Probabilitatis*, p.82 (anticipacions, informacions, catalèpsis); *De Disciplinis*, p.250 (prolepsis).

³⁷ *De Disciplinis*, p.251: «...quem «nutum» Aristoteles vocavit fortasse «potestatem», Plato «semina»...»

³⁸ *De Veritate Fidei Christianae*, p.25: «Et quandoquidem Deus in humanos animos de sua luce lucem derivavit, etiamque post naturae casum, tantum reliqui fecit nobis, quantum si conservaretur, et excoleretur, in via nos profecto sisteret salutis; pro comperto

animals si en determinades situacions de la vida quotidiana nosaltres només poguéssim accedir a una solució per via discursivo-racional. Els animals reaccionen instintivament, per tant de forma ràpida i espontània. Sense que s'hagi d'entendre com irracionalisme, nosaltres també necessitem d'aquesta reacció instintiva davant de la realitat, per exemple en situacions en què haver d'assolir una decisió a través de raonaments seria molt lenta i llarga, mentre que la llum natural ens permet una solució pragmàtica i ràpida. Finalment, en aquest text la referència a la llum natural té un caire platònic-augustinà, ja que s'entén com una derivació o participació de la mateixa llum de Déu. A aquesta consideració cal afegir que el terme més emprat per Vives, i per tant preferit, és el de les llavors, que ell atribueix a Plató.

El fet que Vives citi diversos autors, de manera que inclou tant Plató com Aristòtil, és una característica congruent amb la posició de «sentit comú». Seria contradictori afirmar que hi ha un coneixement que tots els homes posseeixen i a la vegada negar que entre els filòsofs no hi hagi cap rastre de tal coneixement universal.

Acabarem exposant la teoria dels judicis naturals, que es troba clarament expressada en l'inici del seu tractat de Filosofia Primera. Comença aquesta obra afirmant que encara que el coneixement de Déu sigui inaccessible al filòsof, hi ha un cert coneixement al nostre abast i que aquest es troba en la saviesa més comuna al gènere humà. És per donar raó d'aquesta posició, la qual el durà a afirmar que per naturalesa coneixem que Déu existeix, que distingeix entre judicis naturals i artificials.³⁹ Els naturals són manifestació de la naturalesa humana, per això són universals i invariables, comuns a tota persona que manté la seva integritat i rectitud. Per contra, els judicis artificials són arbitraris. No deriven espontàniament de la naturalesa, sinó que són producte del raonament i per això són susceptibles d'assolir diferents resultats sobre un tema.

Creiem que l'exposició de la concepció vivista de «judici natural»

a nobis ponetur quod universo hominum generi in commune judicatur ita esse. Recte Cicero, «De quo» (inquit) «omnium natura consentit, id verum esse necesse est»; nam quemadmodum multis animantibus concessi sunt a natura stimuli quidam, instinctusque, quibus ad utilia impellantur, retrahantur a noxiis; ita in hominum mentibus inditas, atque informatas esse notiones credibile est, quibus ad ea quae sibi profutura sint, adducantur; neque enim potior est belluarum conditio, quam nostra, etiam nunc post ruinam illam miserabilem...»

³⁹ *De Prima Philosophia*, p.185: «... naturaliter dicuntur judicari, quae ab omnibus, eodem modo, et semper, ut quae usurpantur a sensibus; item quae a parte maxima, et ab iis quorum ingenium integrum est, ac rectum, id est, plane humanum, non depravatum vel stupore, vel educatione quadam ferina, non studiis ac persuasionibus infectum, et detortum...»

mostra per si mateixa que conté característiques atribuïdes al sentit comú. Però si això no fos considerat concloent, a continuació Vives mateix parla de l'autoritat del gènere humà com a superior a la dels doctors:

«quanto habebit majus auctoritas generis humani, et quidem a natura verissimo, ac certissimo doctore, instituti?»⁴⁰

Per acabar aquest recorregut per l'obra de Vives, remarquem que encara que aquí s'afirma que l'existència de Déu es coneix a mode de judici natural, en general Vives mai exemplifica quines són exactament les llavors de tota ciència a què es refereix tant sovint. En canvi els filòsofs escocesos, Balmes i Llorens expliquen detalladament quines són les veritats primeres o primers principis de sentit comú.

IV

A partir de tot el que hem vist fins ara podem afirmar que la relació entre Vives, escola escocesa i Llorens i Barba existeix. En la filosofia de Vives hi ha prou elements per parlar d'una doctrina del sentit comú. Ara bé, en altres autors que no són Vives succeeix quelcom semblant. Així, a la vegada que mantenim que aquesta vinculació existeix, afegim que no s'ha de donar més valor del necessari a aquesta relació. Sense renunciar a trobar trets comuns als filòsofs catalans, no s'ha de perdre de vista que aquests se situen dins d'un marc més universal. L'escola escocesa del sentit comú s'explica sense Vives, com també sense Vives Llorens hauria adoptat igualment la filosofia de Hamilton.

Sovint es parla de la presència de Vives en els autors escocesos. Això es cert, ja que tant Thomas Reid com Dugald Stewart i William Hamilton fan referència i citen més d'un cop elogiosament l'humanista valencià. Ara bé, pensem que la significació d'aquest fet s'ha exagerat. Encara que Vives sigui una influència sobre els escocesos aquesta es superposaria amb d'altres possiblement més importants. A més, Vives parteix, com hem vist, de nocions extreteres de filòsofs anteriors. Així, en alguns textos de Reid trobem una exposició de la presència de llavors en la nostra ment que provenen de la naturalesa i que la cultura es limita a conrear⁴¹. Això no obstant, no es refereix en cap moment a Vives, a qui sabem però, que coneixia per altres passatges. En tot cas la referència a la teoria de les «llavors» tant pot provenir directament de Vives com d'altres autors anteriors a ells. A més, el conjunt de la filosofia de Reid és força diferent de la de Vives, encara que es poden establir certs paral·lelismes.

⁴⁰ *Ibidem*.

Hamilton cita Vives amb més freqüència que Reid o Dugald Stewart. Tot i amb això hem de fer notar que Hamilton publicà una llarga anàlisi⁴² del significat i història de la noció de sentit comú, tractant de provar que al llarg de la història de la filosofia aquesta noció ha estat sempre present, encara que de vegades de forma menys evident que d'altres o mesclada amb errors. Hamilton no limita la noció de sentit comú a aquesta expressió i posa de relleu la seva erudició exposant una llarga llista d'autors i termes vinculats al de sentit comú en la seva pròpia interpretació. Entre ells, alguns molt menys coneguts que Vives, aquest no hi figura. En la llista de termes equivalents al de sentit comú, sí que hi ha els d'arrel hel·lenística emprats per Vives, però Hamilton els exposa sense mencionar cap autor⁴³, de manera que poden provenir d'altres fonts. També podria ser que els hagués trobat en Vives i oblidés mencionarlo, però si aquest és el cas i tenint en compte que Hamilton tenia interès en acumular les màximes autoritats possibles per a defensar la seva posició, això significaria que per ell Vives no representà un paper especial. Hem consultat la biblioteca particular de Hamilton⁴⁴ i conté algunes obres de Vives, encara que no l'obra completa. Es tracta de *De ratione dicendi*, 1533; *De anima et vita*, 1555 i *Colloqui Latini*, 1752. D'aquestes la que seria més significativa pel nostre tema és el tractat sobre l'ànima. Aquest es troba subratllat molt lleugerament per Hamilton, però en passatges que es refereixen a l'associació mental, no al sentit comú. A tot això afegirem que Hamilton reconeix l'existència d'una noció de sentit comú en la filosofia clàssica i en la medieval. Així, vincula la noció de «llum natural» a Melanchton, la considera anàloga al sentit comú reidià i a la vegada afirma que el seu origen és escolàstic⁴⁵. Pensem que l'actitud de Hamilton, universalista i partidària del reconeixement de la complexitat de la noció de sentit comú al llarg de la història del pensament és força adequada.

Llorens i Barba va acceptar al peu de la lletra aquesta posició de Hamilton i l'exposava a les seves classes seguint i comentant la *Note A*.⁴⁶ Però ell sí que remarquè que Vives hauria pogut ocupar un lloc més clar

⁴¹ *Philosophical Works*, Hildesheim, Georg Olms, 1983, *An Inquiry into the Human Mind*, 98b: «There are other powers, of which nature hath only planted the seeds in our minds, but hath left the rearing of the to human culture.»

⁴² Es tracta d'una apèndix a la seva edició de les obres de Reid, titulada *Note A. On the Philosophy of Common Sense*.

⁴³ *O.C.*, 762a.

⁴⁴ Es troba a Glasgow University Library, Special Collections.

⁴⁵ *Ibid*, 778b: «What Melanchton states in regard to the cognition of Principles and Light of Nature is borrowed from the Schoolmen.»

⁴⁶ *Lecciones de Filosofía*, Publicaciones de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona, 1920, vol.II, p.195 i ss.

en la classificació de Hamilton. A l'hora d'exposar la seva teoria dels primers principis, seguint fidelment Hamilton, no deixava de citar Vives com un precedent.⁴⁷

Després de les conclusions dels aspectes històrics ens centrarem en la noció de seny. Hem vist que per Vives, preocupat tant per la pedagogia moral com per la jurisprudència, la noció de prudència és molt important. La persona prudent i l'assenyada comparteixen moltes característiques. Ambdues es vinculen a la vida moral. Direm però, que *prudència* té un significat més fort que el de seny. Si la prudència és una saviesa pràctica, la paraula saviesa pot semblar excessiva pel seny. Més que negar el caracter de savi a l'assenyat, el que hauríem de fer es reservar la saviesa per a un conreu deliberat, mentre que el seny sembla anar unit a una sensatesa originada de forma més espontània. Aquestes restriccions es poden qüestionar, però, en la mesura que la noció de seny no té un significat completament acabat, sinó que pot ser explicat filosòficament. Creiem que Vives parla de sentit comú amb un significat equiparable al de seny més d'un cop, com quan parla de sensatesa i recte judici com a part de la prudència.

L'admissió d'un element instintiu, utilitari i pragmàtic per part de Vives ens pot explicar el fet que sentit comú hagi adquirit connotacions pejoratives. Si el sentit comú es dona de forma espontània i per a solventar necessitats pràctiques, no sembla que ens trobem davant d'una de les facultats superiors de l'ésser humà. Més aviat ens posa al nivell dels animals i de la irracionalitat. La posició de Vives és ben diferent. Creiem que per ell no es tracta de negar la racionalitat, sinó d'admetre que no tot el que forma part de la raó és discursiu, que la racionalitat no s'ha de reduir a la formació de raonaments. El fet de tenir la capacitat de raonar no ha d'anular necessàriament l'espontaneïtat instintiva, que en l'home, a causa de tenir raó, serà racional. Per això per Vives l'absència d'aquesta llum natural que ens orienta instintivament cap el ver i bo ens posaria en una situació d'inferioritat respecte els animals.

L'última conclusió consistirà a afirmar que en Vives hi ha una noció tècnica filosòfica de sentit comú, original de Vives i que té les seves fonts en la filosofia grega i medieval. Aquesta no entra en contradicció amb l'acceptació d'una noció vulgar de sentit comú, en sentit positiu i que fins a un cert punt equival a la de seny. Per Vives l'home en tant que home, sense necessitat de ser filòsof, té accés a la formació de judicis naturals i té les llavors que, per ser universals, originen en tothom tota mena de saber. La filosofia ha de reconèixer i explicar aquest fet, com també ha de tractar de temes que vagin més enllà d'allò que tot home coneix merament a causa de la seva naturalesa humana.

⁴⁷ *Iniciació a la Filosofia*, Barcelona, Barcino, 1933, p.81. (Conté la citació dels judicis naturals de *De Prima Philosophia*).

EUGENIO D'ORS Y LA FILOSOFÍA ESCOCESA

JAIME NUBIOLA

RESUMEN:

Las relaciones entre la Escuela escocesa del sentido común y la filosofía catalana de Martí d'Eixalà y Llorens i Barba son bien conocidas. En cambio ha sido menos estudiada la influencia de esta tradición catalana en la formación del pensamiento de Eugenio d'Ors (1881-1954). El estudio de los textos orsianos y del contexto cultural de su reflexión permiten avanzar la hipótesis de que el papel germinal que la filosofía escocesa tuvo a lo largo del siglo XIX en la denominada Escuela de Barcelona es asumido en las primeras décadas del siglo XX por una peculiar síntesis de pragmatismo y vitalismo difundida desde París.

SUMMARY:

The relations between the Scottish School of Common Sense and the Catalan philosophy of Martí d'Eixalà and Llorens i Barba are well known. But the links between that Catalan tradition and the thought of Eugenio d'Ors (1881-1954) have not been studied. The study of the texts from d'Ors and of the cultural context of his philosophical development gives strong support to the suggestion that the germinal role that Scottish philosophy had during the XIX century in the so-called School of Barcelona was taken over in the first decades of the XX century by a special blend of pragmatism and vitalism coming from Paris.